

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy
Katedra divadelní vědy

Ročníková práce

Veronika Pacasová

Osobnost Pavla Nebeského

Poděkování: Děkuji PhDr. Barbaře Topolové, Ph.D. za trpělivost a laskavost, stejně jako za rady a tipy při konzultacích mé ročníkové práce.

Obsah

Úvod

1. Portrét Pavla Nebeského

1.1. Nebeského rodinné prostředí a studium

1.2. Nebeský jako herec, režisér, překladatel, dramaturg

1.3. Nebeského neherecká a nerežijní tvorba

1.4. Nebeský jako kritik v Plzeňských listech

1.5. Nebeského další činnosti mimo Plzeňské listy

2. Rozbor Nebeského kritik v Plzeňských listech

2.1. Herecké obsazení

2.2. Herectví

2.3. Překlad

2.4. Dramaturgie

2.5. Diváci

Závěr

Prameny a literatura

Úvod

Devatenácté století je obdobím, kdy se plně konstitovalo a profesionalizovalo české divadlo. Velkou roli v tomto procesu sehrály kočovné společnosti, v nichž působilo mnoho osobností, z nichž je však nyní spousta pozapomenuta. Povědomí o jejich přínosu pro divadlo není ani zdaleka vyčerpané. Mnoho divadelníků je známo jen z pár řádek několika publikací, ale obsáhlejší výzkum chybí - i když prameny existují. Jednou z takových ne dosud probádaných osobností je i Pavel Nebeský. Čile napomáhal rozkvětu kulturního života a dění v Plzni a jako mnozí další divadelní praktikové toho za svůj život stihl mnoho, přestože zemřel již ve dvaapadesáti letech. Právě na osobnost Pavla Nebeského je zaměřena má ročníková práce. V první kapitole se pokusím podat ucelený pohled na osobnost Pavla Nebeského a na jeho rozličné divadelní profese a nedivadelní činnosti. Ve druhé kapitole se zaměřím na Nebeského kritickou divadelní činnost v Plzeňských listech.

1. Portrét Pavla Nebeského

Život Pavla Nebeského by se dal rozdělit do několika životních etap. Skrz činnosti v každé etapě života promlouvá určitá část jeho osobnosti. Proto zde rozeberu všechny hlavní životní milníky a spolu s nimi Nebeského divadelní aktivity, aby před recipientem poté vznikla ucelená Nebeského osobnost.

1.1 Nebeského rodinné prostředí a studium

Pavel Nebeský byl narozen 6. února 1861 otci Václavu Bolemíru Nebeskému a matce Terezii Fastrové. Jeho dědem byl Petr Fastr. Otec Václav Bolemír Nebeský byl v revolučním roce členem Národního výboru a delegátem Slovanského sjezdu, spolupracoval s Havlíčkem, Palackým, přátelil se s Němcovou a dalšími vlastenci a byl docentem dějin české literatury a českého básnictví na pražské univerzitě i sekretářem Národního muzea. Děd Petr Fastr byl též členem Národního výboru a roku 1848 místopředseda Svatováclavského výboru. Matka Terezie Fastrová jako osmnáctiletá týž rok bojovala na barikádách a byla jí zde postřelena noha.

Pavel Nebeský byl od útlého věku obklopen vzdělanými vlastenci a literáty a sám byl zvědavé a přemýšlivé povahy. Studoval na malostranském gymnáziu a jeho spolužák J. B. Foester o něm píše: *„Byl to hošík nevelké, ale úměrné postavy, hezkých očí a neobyčejně živého temperamentu. (...) Poznal jsem v životě málo lidí takového přímo geniálního talentu improvizárního, takové paměti a sečtělosti. Tehdy byli jsme dvanáctiletými hochy, ale Pavel již znal všechny knihy vydané společností muzejní, a to od Jungmannovy Slovesnosti až po překlady Shakespearovské.“*¹ Nebeský však dovedl citace knih aktivně využívat v kontextu, ne je jen pasivně pročítat: *„Citátů ze Shakespeara, Goetha a Schillera, z Kollára, Erbena a Čelakovského užíval Pavel ustavičně a to s obdivuhodnou pohotovostí a neobyčejně vtípně.“*²

Své nadšení pro vzdělanost a literaturu Nebeský sám rozvíjel a modifikoval. V neděli a ve svátky pořádal doma divadelní hry v divadélku s loutkami, které obdržel jako dárek k vánocům. Jeho spolužák si nevzpomíná, že *„byl Pavel někdy prováděl veselohry na svém*

¹ J. B. Foester je z jeho „Z mých pamětí“ – Národní listy (č. 254 z 15. 9. roku 1929) citován J. Špotem – Špot, Josef: Kapitoly o literární Plzni. Část 3, Ředitelé Knihovny města Plzně – spisovatelé, Knihovna města Plzně, 1991, s. 7-8

² Špot, Josef: Kapitoly o literární Plzni. Část 3, Ředitelé Knihovny města Plzně – spisovatelé, Knihovna města Plzně, 1991, s. 7

jevišti, pokud snaším paměti, přijal do svého repertoaru jen tragiky.“³ To, že Nebeský nehrál komedie, svědčí opět o jeho přemýšlivosti a potřebě sebevzdělávání. Divadlo pro něj bylo prostředkem jak vzdělávat a kultivovat osobnost.

Po absolvování gymnázia roku 1878 studoval Pavel Nebeský na Filosofické fakultě Karlovy univerzity (tehdy Karlo-Ferdinandova univerzita) v rozmezí let 1878-1881 a studoval mimo jiné předměty: Dějiny rukopisné literatury slovanské, Historie římského dějepisectví, Esthetika umění básnického, Kritický soubor Libušina Soudce, Srovnávací historie řečnictví hellénského a římského, Kritický rozbor Královédvorského rukopisu, O nynějším stavu hudby dramatické (učil Otakar Hostinský), Česká literatura od dob nejstarších až do 18. století, Vybrané části české skladby, Čtení mythologická a etymologická, Srovnání hlásek a tvarů slov starobulharských a českých atd.⁴ Studium ale nedokončil – během studií se účastnil tzv. chuchelské aféry, kdy byli během výročních oslav německého studentského svazu němečtí studenti Karlovy univerzity napadeni (hození předmětu) a vyprovokováni českými studenty (nebo studentem) a začala potyčka. Nebeský byl z Univerzity „relegován“, vyloučen. Studium tedy nedokončil, v dalších letech se podepisoval titulem PhC (philosophiae candidatus - kandidát filosofie). Po vynuceně ukončeném studiu na fakultě se stal redaktorem Českých listů (šéfredaktor M. A. Šimáček), kam psal hlavně o divadle. V rozmezí let 1881 – 1884 podnikl několik studijních cest po Německu, Švýcarsku, Rakousku, Itálii a Francii. Poté začala jeho divadelní „etapa“.

1.2 Nebeský jako herec a režisér v divadelních společnostech

Nebeský byl hercem a režisérem divadelních inscenací v rozmezí deseti let od roku 1884 do roku 1894. Jako herce ho první angažovala Pokorného společnost roku 1884, která v tu dobu působila v Plzni.⁵ Zde Pokorného společnost v letech 1881 - 1884 zajišťovala divadelní provoz v zimní sezóně (tzn. hlavní sezóně, obvykle se tímto souslovím myslí doba od října do března) a v letní sezóně kočovala (např. v Písku, v Přerově, v Telči, v Kladně, v Kolíně, v

³ Špot, Josef: Kapitoly o literární Plzni. Část 3, Ředitelé Knihovny města Plzně – spisovatelé, Knihovna města Plzně, 1991, s. 8

⁴ Archiv města Plzně, Pozůstalost Nebeský Pavel, umístění 24373 241/157

⁵ Pokorného společnost pod různými pozměněnými názvy existovala v rozmezí let 1866-1905

Uherském Hradišti, v Turnově atd.) Nebeský se tak díky této společnosti dostal do Plzně, která byla po Praze nejrozvinutějším českým divadelním centrem.

V Plzni stálo od roku 1865 Městské právovárečnické divadlo v Divadelní ulici, celoroční český provoz byl zahájen v roce 1868. (Po pražském Národním divadle se tak stala plzeňská scéna jako druhá stálou českou divadelní scénou). Budova pak byla roku 1902 opuštěna, divadlo se přesunulo do nové budovy ve Smetanových sadech a získalo název Divadlo královského města Plzně, resp. Městské divadlo v Plzni (ředitelem byl jako první Vendelín Budil v rozmezí let 1902-1912, po něm získal pozici K. Veverka až do roku 1919).⁶

V Právovárečnickém divadle dostal jako první stálé angažmá Pavel Švanda ze Semčic st., který za účelem stálého divadelního provozu v této budově ustanovil svou divadelní společnost. V divadle se dále vystřídaly společnosti J. E. Kramuele, J. Pištěka, E. Pokorného, V. Budila, F. Trnky a samozřejmě i výše zmíněného F. Pokorného.⁷

Nebeský u této společnosti setrval od roku 1884 do 8. června 1887 a sehrál zde na sto devadesát rolí.⁸ Zároveň se při jedné štaci roku 1884 v Litomyšli seznámil s Klotildou Wižďálkovou, se kterou se později oženil. Při svatbě mu šel za svědka Alois Jirásek, který k této události podotýká: „*Při společnosti Pokorného byl také mladý herec Pavel Nebeský, kterého jsem si vyhledal, když jsem se dozvěděl, že je synem básníka a spisovatele Václava Bolemíra Nebeského. Mladý nadšenec divadelní často mne navštěvoval. Za rok jsem šel za svědka, když měl v listopadu r. 1885 svatbu se slečnou Klotildou Wižďálkovou, která před tím také na jevišti a se zdarem vystupovala jako zpěvačka ochotnice, jmenovitě jako Lidunka v Studni a jako Vendulka v Hubičce.*“⁹

Když Pokorného společnost získala v letech 1885/86 zimní sezónu v Národním divadle v Brně, stal se zde Nebeský hercem i režisérem činohry a opery.

⁶ Informace čerpány z Encyklopedie českých divadelních souborů, heslo Divadlo J. K. Tyla Plzeň

⁷ Encyklopedie divadelních souborů, heslo Divadlo J. K. Tyla

⁸ Archiv města Plzně, Pozůstalost Nebeský Pavel, Literární pozůstalost: „Seznam úloh za dobu mého engagementu při společnosti p. Frant. Pokorného“

⁹ Seidl, Karel: http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull07_308.htm, objeveno 3. února 2017 - Seidl ve svém článku cituje Nebeského vlastnoruční životopis, který jsem ovšem já nebyla schopná přečíst a proto cituji skrz Seidla. Originál Nebeského vlastního životopisu je uložen v Archivu města Plzně, 24649 242/120

V roce 1887 se Nebeský dostal ke společnosti Pavla Švandy ze Semčic st. a působil zde jako činoherní režisér a herec. Společnost Pavla Švandy ze Semčic st. působila na české scéně v letech 1865-1904 (1891 přešla společnost na syna po smrti otce). Společnost měla činoherní, operetní a operní soubor a v zimních sezónách setrvala hlavně v Plzni, v Brně nebo na pražském Smíchově. Mnoho později významných herců se právě zde „naučilo“ hereckému řemeslu (např. zde byli angažováni Vojan a H. Kubešová (později Kvapilová)). Když Švanda st. zemřel, zastával Nebeský post artificiálního správně činohry (uměleckého šéfa).

Jako herec u kočovných společností Nebeský podle svého osobního seznamu¹⁰ sehrál přesně tři sta sedmdesát postav. „Začínal v rolích milovníků (*Adam Květonský v Jeřábkově Veselohře*) a romantických hrdinů (tit. role v tragédii *G. Pflagra Moravského Della Rosa*). Záhy prokázal i schopnosti komediální, které uplatňoval rovněž v operetách, a předpoklady pro tzv. charakterní obor.“¹¹ Mimo tyto „obory“ Nebeský našel uplatnění v i realistických hrách. Za svůj život sehrál mnoho odlišných postav. Mezi role, které hrál, patří: Malcolm (Shakespeare: *Macbeth*), Don Casar (J. J. Kolář: *Magelóna*), Edmund (Shakespeare: *Král Lear*), Demetrius (Shakespeare: *Sen noci svatojánské*), Paris (Shakespeare: *Romeo a Julie*), Lucantio (Shakespeare: *Zkrocení zlé ženy*), Hippolit (J. J. Kolár: *Monika*), Roderigo (Shakespeare: *Othello*), Mikuláš z Husi, český pán (J. J. Kolár: *Žižkova smrt*), Lorenzo (Shakespeare: *Kupec Benátský*), Lubomír (V. Thám: *Břetislav a Jitka*), Pán z Vangenheimu (K. Millöcker: *Žebravý student*), Valér (Molière: *Tartuffe*), Oktava (G. Ohnet: *Majitel hutí*), Mének Mešjaný (G. Preissová: *Gazdina roba*), Števa (G. Preissová: *Její pastorkyňa*), Václav Dubský (L. Stroupežnický: *Naši furianti*), Míša (I. A. Palm: *Náš přítel Někližev*), Jan Tönnsen (H. Ibsen: *Podpory společnosti*), Robert Heinecke (H. Sudermann: *Čest*), Baron Laroche (P. Nebeský: *Slovanská vzájemnost*), Ferdinand Příchovský (J. N. Štěpánek: *Obležení Prahy od Švédů*), Aramis, (A. Dumas: *Tři Mušketýři*), Jiřík (J. K. Tyl: *Jiříkovo vidění*), Švanda (J. K. Tyl: *Strakonický dudák*), Severus, král navarský (B. Smetana: *Hubička*), Pavel Kolínský a Antonín Jedlička (J. K. Tyl: *Paličova dcera*), Antoš (V. Vlček: *Milada*), Arthur Masham (E. Scribe: *Sklenice vody*), Lert (Shakespeare: *Hamlet*), Racek z Rožmberta (J. J. Kolár: *Žižkova smrt*), Konrád (E. Raupach: *Mlynář a jeho dítě*), Libín (J. K. Tyl: *Slepý mládenec*), Král Václav II. (V. Hálek: *Záviš z Falkenštejna* atd.

¹⁰ Archiv města Plzně, Pozůstalost Nebeský Pavel, 24653 242/124, seznam zhotovil 17. března 1894, v roce ukončení své herecké činnosti

Ke všem rolím měl „uvědomělé a promyšlené pojetí, ekonomii výrazových prostředků a k obsahu soustředěnou deklamaci, vycházející z bezpečného zvládnutí textu. Tyto způsobilosti učinily z Nebeského úspěšného představitele postav realistické dramatiky (...) a jejího vnímavého režiséra.“¹²

Jako režisér Nebeský sbíral zkušenosti od Pavla Švandy a od herce a režiséra Františka Šípka. Snažil se, aby jeho inscenace měly autentickou a přirozenou výpravu, běh představení probíhal plynule a „seřizeně“. Nebeský zrežiroval v Brně, v Plzni nebo na Smíchově kolem sta inscenací, byly jimi např. *Její pastorkyňa* (G. Preissová), *Gazdina roba* (G. Preissová) *Probuzenci* (F. A. Šubert), *Josef Kajetán Tyl* (F. F. Šamberk), *Palackého třída č. 27* (F. F. Šamberk), *Pomluva* (M. A. Šimáček), *Paličova dcera* (J. K. Tyl), *Václav Hrobčický z Hrobčic* (L. Stroupežnický), *Černé duše* (L. Stroupežnický), *Selská čest* (nebo pod názvem *Sedlák kavalír*) – *Cavalleria rusticana* (P. Mascagni), *Život za přítele* (pův. hra od T. A. d'Aubigného, upravil J. K. Tyl), *Cikán* (A. Berla), *Magdalena* (nejspíše od F. V. Jeřábka), *Domov* (H. Sudermann), *Husy a husičky* (M. Balucki), *Čest* (H. Sudermann), *Záviš z Falkenštejna* (V. Hálek), *Sen noci svatojánské* (Shakespeare), *Husitská nevěsta aneb Plzeň roku 1434* (J. Z. veselý), *Hubička* (B. Smetana), *Milada* (V. Vlček) atd.¹³ U režii byl patrný jeho důraz na pravdivost jednání postav a na kooperaci herců, nahlížel na inscenaci jako na celek. Usiloval o „věrohodnost jevištní výpravy a o propracovanou hereckou souhru.“¹⁴

1.3 Nebeského neherecká a norežijní tvorba

Herectví a režie v Nebeského umělecké činnosti zabíraly největší část, ovšem Pavel Nebeský byl také překladatelem (překládal hlavně německá dramata a operní libreta), přeložil například Hauptmannovu veselehu *Bobří kožich*, Raupachova *Mlynáře a jeho dítě*, Blumenthalovu a Kadelburgovu veselohru *U bílého koníčka*, Weisovu operu *Polský žid*, Moniuszkovu operu *Halka*, Kienzlovu operu *Evangelista*, Lehárovu operetu *Veselou vdovičku*. Upravil francouzskou hru *Lydie aneb Román ruského nihilisty* a drama F. Krachera *František baron Trenk, vůdce uherských pandurů*. Napsal veselohru *Slovanská vzájemnost* (i

¹¹ Šormová Eva a kolektiv, Česká činohra 19. a začátku 20. století (osobnosti II – N – Ž), Institut umění – Divadelní ústav, Academia, Praha, 2015, s. 691

¹² Šormová Eva a kolektiv, Česká činohra 19. a začátku 20. století (osobnosti II – N – Ž), Institut umění – Divadelní ústav, Academia, Praha, 2015, s. 691

¹³ Archiv města Plzně, Pozůstalost Nebeský Pavel, 24653 242/123

¹⁴ Šormová Eva a kolektiv, Česká činohra 19. a začátku 20. století (osobnosti II – N – Ž), Institut umění – Divadelní ústav, Academia, Praha, 2015, s. 691

ji pak režíroval). S E. Šimkem upravil a zpracoval epickou báseň S. Čecha do operního libreta pro operu *Lešetínský kovář* pro plzeňského skladatele S. Sudu.

Po deseti letech velmi aktivní divadelní činnosti ukončil kariéru herce, režiséra i dramatika. Usadil se v Plzni a začal pracovat v redakci Plzeňských listů.

1.4 Kritiky v Plzeňských listech

Pavel Nebeský v roce 1894 opustil aktivní divadelní činnost a stal se redaktorem Plzeňských listů. Ve svém životopise uvádí, že „Z důvodů hlavně rodinných vstoupil r. 1894 do Plzeňských listů, které pak za jeho činnosti se změnilly a v nichž zavedl mimo jiné rubriku *"Ze světa uměleckého."*¹⁵

Zmíněnou rubriku také redigoval, přispíval do ní, psal i původní beletristické texty a překládal z francouzštiny (oboje činil pod pseudonymem Petr Lípa). Mimo Zábavnou přílohu psal v Plzeňských listech též do rubriky Divadlo. Svými texty přispíval nepravidelně pod šifrou –nb-

Nebeský nejčastěji čtenáře zpravoval o činoherním (a občas o hudebním) divadle v Plzni. V době svého působení měl možnost soustavně sledovat hlavně Budilovu společnost, která existovala v letech 1887 – 1900. Budil sice zahájil v Písku, o rok později ale v Plzni postavil v městských sadech arénu Na Obcizně pro cca 600 diváků. Pak pro celou zimní sezónu 1890/91 získal v Plzni Městské právovárečické divadlo. Do této doby měl Budil „pouze“ soubor činoherní, nyní ho musel rozšířit i o „soubor“ pro operu a operetu. V tomto plzeňském divadle působil delší dobu v rozmezí let 1895-1900, celou zimní sezónu získal 1892/1893 v ND Brno, mimoto hostoval v Chrudimi, Mladé Boleslavi, Písku, Hradci Králové atd. V 90. letech byla jeho společnost hned po souboru pražského ND považována za nejlepší činohru a jako jediná z kočujících společností v ND hostovala roku 1897. Když bylo v roce 1902 v Plzni otevřeno nové velké divadlo, stal se zde Budil ředitelem a s ním do divadla přešli někteří jeho herci.¹⁶

¹⁵ Seidl, Karel: http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull07_308.htm, objeveno 3. února 2017 - Seidl ve svém článku cituje Nebeského vlastnoruční životopis, který je uložen v Archivu města Plzně, 24649 242/120

Do Plzeňských listů psal Nebeský od roku 1894 až do roku 1913, kdy zemřel. Styl jeho psaní je věcný a konkrétní. Rád chválil, pokud k tomu měl důvod. Když se mu něco nelíbilo, řekl svůj názor, většinou k tomu používal jemnou ironii a sarkasmus. Velmi často však svou nevoli nebo nelibost zaobalil do povzbudivých slov – řekl, co se nepovedlo, ale zároveň vyslovil víru, že to příště bude lepší. Nebyl kritikem negativních slov, svými texty chtěl herce přivést k lepším výsledkům. Divadlo pro něj bylo institucí, která má moc (stejně jako např. veřejná knihovna) recipienta kultivovat a rozvíjet jeho osobnost.

Nebeského recenze téměř nikdy nebyly suše informativní. Často z nich byl cítit opravdový zájem o provedení kusu, občas Nebeský přidal z návštěvy představení vlastní zážitek či diváckou zkušenost mimo jeviště.

Ve svých textech se Nebeský většinou zaměřuje na jedno shlédnuté představení, případně na různé inscenace téhož díla. Děj dramatu nepopisuje u každého svého textu v rubrice Divadlo - jen pokud je nutné ho znát pro vyznění a pochopení celé jeho kritiky. Vždy komentuje herecké obsazení inscenace a úspěšnost herců v jejich rolích.

Často zasazuje hru do širšího kontextu. Zmiňuje tuzemskou inscenační tradici, porovnává ji s jinou inscenací v Česku, někdy ji porovnává i se zahraniční zkušeností. O Hauptmannově *Bobřím kožichu* např. píše: „*Chtěje hru Hauptmannovu přeložit, jel jsem se do Vídně na ni podívat v té době, když tam současně v Karlovu divadle také ensemble pařížských herců hrál. (...) Viděl jsem ve „Volks-theatru“ mistrovské provedení Hauptmannovy hry s geniální paní Schmittleinovou v čele – ale přes to, nebo právě proto činím za včerejší provedení „Bobřího kožichu“ personálu naší scény hluboký kompliment.*“¹⁷ Věděl, že je na divadelních inscenacích téměř vždy co zlepšovat a vyvíjet, zároveň ale rozhodně plzeňské divadelníky nepodceňoval.

V jeho recenzích se objevují dramaturgické úvahy, komentuje v nich přesnost či správnost překladů. Zmiňuje i inscenační nedostatky a problémy, na konci článku občasně popisuje chování publika. Na signifikantní úhly pohledu kritik Pavla Nebeského poukáží v druhé kapitole.

¹⁶ Informace čerpány z Encyklopedie českých divadelních souborů, heslo Budilova společnost a heslo Divadlo J. K. Tyla Plzeň

¹⁷ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 42, rubrika Divadlo

1.5 Nebeského další činnosti mimo Plzeňské listy

Pavel Nebeský byl činný v různých spolcích a organizacích. „Režíroval v akademickém spolku Radbuza, byl správcem městské obecné knihovny (od 1898), aktivně působil v Ústřední matici školské a Sokolu. Byl i předním členem stolní společnosti Mha, sdružující plzeňskou kulturní elitu.“¹⁸ Dále působil v Měšťanské besedě, Národní jednotě pošumavské atd. Jeho vliv na „kulturní osvětu“ pozdvihuje i herec Václav Vydra: „V Plzni se obešel málokterý kulturní podnik bez jeho rady a účinné pomoci.“¹⁹ Pavel Nebeský často jezdil na různá shromáždění a přednášel o významných osobnostech z oblasti historie, literatury a divadla. Přednášel například o Karlu Havlíčkovi Borovském²⁰, Josefu Kolárovi²¹, Josefu Kajetánu Tylovi²², mistru Janu Husovi²³, nebo třeba o politických poměrech²⁴ a historických událostech.²⁵ Přednášel i o různých divadelních tématech, např. o kulturním významu divadla²⁶. Vydra k tomu podotýká: „Nejkrásnější byla jeho práce mezi menšináři (menšinové jednoty). Co se tu nezištně najezdil a napřednášel o českých básnících, spisovatelích a politicích starých i současných!“²⁷ Nebeský někdy sám recitoval úryvky z děl jím představených osobností, nebo jak doplňuje Václav Vydra, „brával na tyto exkurse velmi často některého z nás herců, který pak po jeho přednášce zarecitoval několik básní, vztahujících se k osobě, o níž mluvil, nebo z díla toho, koho se týkala.“²⁸

Pavel Nebeský byl v roce 1899 jmenován správcem městské knihovny v Plzni, když zemřel profesor Tomáš Cimrhanzl, který tuto funkci zastával. Správcem byl Nebeský až do své smrti. „V tomto období (1899 až 1913) došlo k významné úpravě roku 1910, kdy se knihy začaly půjčovat zdarma a členové plzeňských spolků mohli nahradit zálohu garančním reversem

¹⁸ Šormová Eva a kolektiv, Česká činohra 19. a začátku 20. století (osobnosti II – N – Ž), Institut umění – Divadelní ústav, Academia, Praha, 2015, s. 691

¹⁹ Vydra, Václav: Prosím o slovo, Orbis, Praha, 1954, s. 109-110

²⁰ „Spolek divadelních ochotníků „Tyl“ v Plzni“ děkuje Nebeskému za uspořádání přednášky, Archiv města Plzně, Pozůstalost Nebeský Pavel, 24274 241/58

²¹ „Spolek divadelních ochotníků „Tyl“ v Plzni“ děkuje Nebeskému za uspořádání přednášky, Archiv města Plzně, Pozůstalost Nebeský Pavel, 24275 241/59

²² „Spolek divadelních ochotníků „Tyl“ v Plzni“ děkuje Nebeskému za uspořádání přednášky, Archiv města Plzně, Pozůstalost Nebeský Pavel, 24276 241/60

²³ „Tělocvicná jednota Sokol v Březici“ děkuje Nebeskému za uspořádání přednášky, Archiv města Plzně, Pozůstalost Nebeský Pavel, 24320 241/104

²⁴ „Tělocvicná jednota Sokol v Doubravce“ předem děkuje V. Nebeskému za přednášku, Archiv města Plzně, Pozůstalost Nebeský Pavel, 24315 241/99

²⁵ Domlouvání se na přednášce „O dělnickém a sokolnickém snažení v revolučním roce 1848“, Archiv města Plzně, Pozůstalost Nebeský Pavel, 24260 241/44

²⁶ „Jednota divadelních ochotníků v Doudlevicích“ děkuje Nebeskému za uspořádání přednášky, Archiv města Plzně, Pozůstalost Nebeský Pavel, 24314 241/98

²⁷ Vydra, Václav: Prosím o slovo, Orbis, Praha, 1954, s. 110

²⁸ Vydra, Václav: Prosím o slovo, Orbis, Praha, 1954, s. 110

keréhokoliv plzeňského spolku nebo průkazem městského úřadu v Plzni. ²⁹ Flessig také říká, že „do r. 1900 přispívala obec na nákup a vazbu knih částkou 1600 K ročně, ostatní potřeby se hradily z poplatků čtenářů. Od r. 1900 hradí obec sama veškeré výdaje na knihovnu.“³⁰ Z toho plyne, že Nebeský se zasazoval o to, aby byla knihovna veřejnosti co nejpřístupnější a lepší vzdělání, kulturní a společenský rozhled a přehled získalo co nejvíce lidí.

Roku 1912 se stal Nebeský na pět měsíců dramaturgem Městského divadla v Plzni (po jmenování ředitelem K. Veverkou). 18. února téhož roku však zemřel.

²⁹ Fleissig, Karel: Sto let knihovny města Plzně. Knihovna města Plzně 1976. s. 12-13

³⁰ Fleissig, Karel: Sto let knihovny města Plzně. Knihovna města Plzně 1976. s. 13

2. Rozbor Nebeského kritik v Plzeňských listech

Nebeského nejdelší „životní epatu“ spojenou s divadlem zaobírá jeho práce v Plzeňských listech (1894 – 1913). Zároveň jsou Plzeňské listy médiem, které v sobě do dnešní doby na „jednom místě“ uchovává nejvíce dostupných „zdrojů“ o Nebeského divadelním cítění a uvažování. Dochovaly se v nich jeho kritiky a poznámky k tehdejší inscenační praxi. Proto se chci na Nebeského kritickou činnost v Plzeňských listech blíže zaměřit a rozebrat ji.

Pavel Nebeský jako redaktor Plzeňských listů byl v tomto periodiku svědkem zintenzivnění jejich vydávání. Zatímco v roce 1898 vycházely noviny třikrát týdně - v úterý, ve čtvrtek a v sobotu, v roce 1905 už byly vydávány denně. Ve druhé kapitole budu vycházet právě z těchto dvou ročníků. Z roku 1898 jsem přečetla všechny Nebeského články z rubriky Divadlo psané v rozmezí měsíce ledna až prosince. Vzhledem k obsáhlosti ročníku 1905 jsem z tohoto roku Plzeňských listů vyhledala všechny Nebeského kritiky v rozmezí července až října.

2.1 Herecké obsazení

Ve svých recenzích Nebeský vždy část prostoru věnuje výčtu hereckého obsazení. Hereckou dráhu mnoha umělců sledoval spoustu let, mohl si tedy dovolit jejich výkony podrobovat soudu ohledně toho, který typ role jim nejvíce „sedí“. Srovnával jejich výkony v různých postavách a dramatech. Například o herci Zvíkovském v roli Hamleta píše: *„Titulní roli hrál pan Zvíkovský s důmyslem, jež podporovala velká rutina a šťastné „prostředky“. Zejména krásný hlas mladého umělce měkce hlubokým zvukem v častých kontemplatech Hamletových dobře působil a dodával jim přesvědčivosti. (...) Hamletem nepoměrně svého Othella převýšil.“*³¹

Ve stejné roli občas porovnává různé herce. Pokud zrovna jinou inscenaci téže hry mimo Plzeň neviděl, ale existovaly o mimoplzeňských inscenacích recenze například ze zahraničních periodik, vycházel z nich a předkládal čtenáři komparativní pohled na herecké výkony různých představitelů v téže roli. To se stalo u Sudermannova dramatu *Domov*. Nebeský o hlavní postavě Magdy říká, že: *„hlavní ženská role je více krásným rouchem než krásným tělem a každé individualitě lehko se přizpůsobí. Ale tím stalo se také, že úloha Magdy velmi různě byla interpretována. Buď proto, že lze ji různě chápat, anebo proto, že nové herečky*

*chtěly v ní něco nového najít, aby překvapily. Zajímavé je v té příčině co psaly „Times“.*³² Nebeský z „Timesu“ cituje pasáž, kde jsou srovnávány představitelky z různých zemí – z německé inscenace Němka Sandroková, z Francie herečka Bernhardtová, z Anglie Campbellová. Dále cituje ještě Němku Barsescu, která též hodnotí výkon Angličanky Campbellové. Obě jejich citace hodnotí věrohodnost postavy v rozdílných pojetích hereček. Nebeský pak citace podrobují vlastnímu úsudku. Tím, že Nebeský (i když s pomocí citací z jiných zdrojů) píše a porovnává různé výkony v téže roli, nutí čtenáře k hlubšímu zamyšlení nad úlohou herce a na jeho vlivu na celkové vyznění dramatu. Herectví pro Nebeského není pouhou reprodukcí a herec není pouze šablonou, která se striktně drží záměru dramatika. Nebeský vnímá herce jako spolutvůrce inscenace, který může do velké míry ovlivnit působení celého kusu na diváka. Herce chápe jako individualitu a proto se obšírněji věnuje herectví jednotlivých představitelů.

Zároveň věřil, že herec by měl svou osobnost neustále zdokonalovat, aby měl co nejlepší předpoklady ke ztvárnění různých postav. Herec Václav Vydra vzpomíná, že Nebeský uměl *„odhadnout nového člověka nejen jako herce, ale – svěřil mi to krátce před svou smrtí – posoudil si jeho duševní úroveň i podle toho, mnoho-li a co který četl, což kontroloval ve své funkci knihovnické.“*³³

2.2 Herectví

Herectví jednotlivých umělců Nebeský posuzuje nejčastěji, koneckonců, sám se herectvím zabýval deset let. Ve svých kritikách je k nepřilíh dobrým hereckým výkonům často shovívavý a přátelský, či svůj soud řekne „zaobaleně“ - nechce herce zostuzovat: *„Zdá se, jakoby pan Táborský, chtěl Seifertovu zvukovou a formální lahodu – kterou napodobí – spojit s Bittnerovou ostrostí precisního výrazu. Je to dobrý nápad, ale těžko ho provést.“*³⁴ Když Nebeský považuje za přínosné kritizovat, zároveň vyzdvihne i dobré vlastnosti či momenty herce v témže představení a svou výtku se snaží vyslovit neutrálně, nebo případně se sarkastickým humorem. *„Pan Sládek, jenž zpíval Vaška, má dobrý, zdravý hlas i humor. Ale jako proklouzne občas jeho naturalistickému zpěvu tón příliš nestřežený, tak také humor jeho nejednou přestřelí.“*³⁵

³¹ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 139, rubrika Divadlo

³² Plzeňské listy, rok 1898, číslo 99, rubrika Divadlo

³³ Vydra, Václav: Prosím o slovo, Orbis, Praha, 1954, s. 109

³⁴ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 132, rubrika Divadlo

³⁵ Plzeňské listy, rok 1905, číslo 211, rubrika Divadlo

Pokud o někom použije výraz, že používal tzv. „routinní“ styl hraní, je to od něj uznání, že hercovo herectví je vytříbené, ustálené a zkušené a tato osoba je schopna hrát různé emoční rozpoložení postav.

Pokud herecké výkony byly vynikající, neváhal Nebeský jejich popisu a hodnocení věnovat mnoho řádek (stejně však během nich poukazoval na možnosti zlepšení, pokud nějaké viděl). O herci Táborském a herečce Hilbertové po shlédnutí inscenace Halbéova *Mládí* napsal, že *„Mládí slibné a zdravé z nich srší, teplo šíříc i vůni. Zevnějšek skoro dětský, v talentu obou intuitivní bystrost a v umělecké inteligenci moderní směr – to je činí oba pro jemnou poesii Halbeovu vzácně způsobilými interprety. Přinesli zcela nové věci na naši scénu a obohatili nás – působíce nejen čistě uměleckým, nýbrž také didaktickým momentem. otevírali oči obecnstvu. (...) Možno jinak měřiti obě ty nové síly, než měříváme. Pravdivost p. Táborského v každém ohybu a slově tak překvapuje, že nelze ani pochopit, jak dovede tak mladý herec – zejména při debutu – všecku parádu své roli obětovat. Je patrné, že přemýšlel o každém hnutí a o každé větě s inteligencí u českých herců velmi neobyčejnou. – Tejn jeho student jistě je ovocem veliké píce - - ale před divákem je to hlad'ouneké, na pohled docela snadné. Pravý talent to ohladil a změkčil. Technicky bylo na překážku, že pan Táborský často příliš tiše mluvil a tím nesrozumitelných se stával. Je tu arci na místě tlumený a zcela intimní tón, ale v obecnstvu je třeba toho dojmu, ne na scéně. (...) U slečny Hilbertové jsou stopy umělecké práce patrnější. Tu a tam proklouzne jí ještě něco strojeného a naučeného (...) Ale jinak slečna úžasnou dovedností, s kterou již nyní úplně ovládá nesčetné nuance tónů pravdivých i umělecky spracovaných, tak vysoko stojí nad prostředností, že právě touto abnormální výší opravňuje k požadavkům abnormálně přísným.“³⁶*

Pavel Nebeský prosazoval, aby se mladí herci zdokonalovali především neustálým hraním a zkoušením všech typů rolí. Tak se nejlíp rozpozná herecký talent. Až poté měl mladému herci připadnout zkušenější kolega, který by ho herectví učil. Zmiňuje to během popisu výkonu mladé začínající herečky Hany Jelínkové: *„Slečna Hanna Jelínková, jež včera jako Magda v „Domovu“ obecnstvu se představila a po hlučném úspěchu bude asi angažována, je velmi zajímavým talentem. Má pravou divadelní krev v sobě. Vyrostla a vyspěla za kulisami, tvoříc asi s pí. Hubnerovou a sl. Wintrovou trojici největších dámských talentů, jež se vydařily u nás*

³⁶ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 124, rubrika Divadlo

*v posledních letech přirozenou cestou. Světlo začazených petrolejových lamp patrně lépe svědčí talentům než teplo skleníku. (...) Tento přirozený způsob vývoje, ač mnozí na něj hubují, je jistě nejlepší. Hrát, pořád hrát, všechno hrát – tím nabyt technické dovednosti a pak teprve jít do školy, kterou jest ovšem také dobrý regisseur. Ten – je-li mu svěřen talent skutečný – za kratičko odstraní co snad řemeslného je na té technice. Vždyť má zdravý materiál v ruce, v němž je mízy dost i vůně – podmínky života a krásy.*³⁷

Na herectví herců a hereček Nebeský hodnotil „pravdivost“ jejich postav, z čehož je patrný příklon k realismu. Sice ještě stále některým z herců prisuzoval herecké obory, byla to však pro něj spíše otázka vrozených schopností herce, než že by všechny postavy rozřazoval do typů. Po hercích stále požadoval určitou formu deklamace - pomáhala ke zlepšení mluvního projevu a ke správné výslovnosti. Nechtěl však na divadle patetickou deklamaci, přikláněl se k pravdivosti chování postav – herec měl při hraní postavy vycházet z jejího zázemí, společenského statusu atd. Zároveň od herců vyžadoval emoce, chtěl být dějem pohlcen. O některých mladých hercích říkal: *Nerozeznávajíce dobře vřelost přirozenou od pathosu starých deklamátorů, domnívají se často, že moderní herec má suchým být, vždy a všude nehlučným – což jest arci nepřirozené a proto vadné.*³⁸ Jakuba Seiferta a jeho deklamační styl však stále velmi uznával: *„Pan Tábořský, jsa p. Budilovi asi nejbliže, rozkošně vypadal a v hladkosti uniformovaného zevnějšku až frappatně velkého mistra Seiferta připomínal.*³⁹ Svým názorem na divadlo se tak ocitá někde mezi romantismem a realismem.

Nebeský byl kritikem přemýšlivým. U inscenace *Romea a Julie* například kvitoval změnu ve způsobu hraní postavy chůvy: *„U paní Pechové zasluhuje chvalné zmínky také to, že nechala mimo obvyklé „čtveráctví“ také toho dávného nesmyslu, jenž hrával kojnou jako stoletou babičku. – Je přec zřejmé že Kapuletovic 14 let před začátkem hry, když Julinka se jim narodila, nevzali k ní babu, nýbrž nanejvýš – zejména v Itálii – ženu v nejlepším věku.*⁴⁰ Stejně tak si pochvaloval, když se mladých rolí zhostili dobří mladí herci a nehráli je již přestárlí: *„Pan Dejl musí sice v Prokopovi svůj ohnivý temperament tlumit a je v celé roli o něco víc „milovníkem“ než asi autor chtěl – ale když v posledním aktě on se sl. Rydlovou v náručí si klesli, bylo tolik pravdy v jejich tónu, že se to zřídka slýchá. Mají pro takové krásné momenty nenahraditelnou přednost skutečného mládí, ne umělého – a to je půvab*

³⁷ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 109, rubrika Divadlo

³⁸ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 109, rubrika Divadlo

³⁹ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 126, rubrika Divadlo

nejsilnější vůně.“⁴¹ Nebyl kritikem, který by si myslel, že čím je herec starší, tím lépe hraje, spíše pro něj byli mladí herci nevyzrálí na některé role, viz. *Hamlet*: „*královna slečny Jelínkovy postrádala vzdorné síly majestátu, jsouc příliš mladá mimo to.*“⁴² Věřil, že čím má herec větší talent nebo čím víc nabude herecké „routiny“, tím bude lépe hrát.

Divák musel slyšet hercova slova. Když toto při představení nebylo v pořádku, Nebeský na to upozornil. Ustavičně bojoval za správnou výslovnost. O herečce Rydlové napsal: „*Celý její výkon jest obestřen svěžestí, čistou a vroucí, což mu dodává neobyčejného kouzla. (...) Také technicky slečna již značně pokročila. Zvláště nápadným byl pokrok ten v ovládnutí hlasu v a čistotě i plasticitě slečnin výslovnosti, jež se od loňska značně zlepšila.*“⁴³

To, že správná výslovnost textu nebyla na divadle dosud ničím běžným a obvyklým, ilustruje Nebeského udivenost, když říká: „*Pan Tábořský, (..) pověstně obtížný text úlohy skoro bezvadně ovládal – ač to na nemožnost hraničí.*“⁴⁴

Výslovnost samozřejmě hodnotil i u zpěvoher, například po shlédnutí Smetanovy *Prodané nevěsty* píše: „*Velmi pěkně překvapila u všech tentokráte zaměstnaných obvyklá a jak se zdá upozorněním ještě zvýšená péče o správnou, jasnou výslovnost. Je nezbytná a chvalná, i když nejde tak daleko, aby na př. ve slovech „otce“, „otci“ to t tak příliš slyšet bylo nebo začátečné j ve slovíčku „jsem“ bylo zřetelné. To se píše, ale nevyslovuje.*“⁴⁵

2.3 Překlad

Protože Nebeský sám překládal, hodnotil i překlad dramát, pokud se mu zdál velmi povedený, nebo naopak nepovedený. „*Překlad proti všemu nadání není tak pečlivý, jak u p. Želenského pravidlem bývá. Zejména vadí v něm stálé kolísání mezi dikcí lidovou a umělou, v tomto ovzduší těžce snesitelnou. Něco z toho asi hercům přičísti lze, ale často také zjevno je v té příčině překladatelovo podřimnutí. V posledním aktu pak některé věty Tusarova filosofování tak nejasně nebo zběžně jsou přeloženy, že nelze rozuměti řečem hrdinovým, jichž beztoho je*

⁴⁰ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 132, rubrika Divadlo

⁴¹ Plzeňské listy, rok 1905, číslo 223, rubrika Divadlo

⁴² Plzeňské listy, rok 1898, číslo 139, rubrika Divadlo

⁴³ Plzeňské listy, rok 1905, číslo 223, rubrika Divadlo

⁴⁴ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 126, rubrika Divadlo

⁴⁵ Plzeňské listy, rok 1905, číslo 211, rubrika Divadlo

*mnoho a více hluku v nich než viny.*⁴⁶ Šlo mu o to, aby překlad nebyl „přebásněním“, nýbrž aby bylo zachováno co nejvíc z původního vyjadřovacího stylu autora dramatu a nedošlo tak k dezinterpretaci smyslu nebo jinému vyznění replik postav. *„Překlad p. Jaroslava Šacha je velmi dobrý. Plynňý, pečlivý a květnatý. Vnadu Hauptmannovy dikce zcela zachovává.*⁴⁷

V rámci překladů her Nebeský uvažoval o používání vulgárních slov či takového výraziva, které je používáno jen v určitých vrstvách společnosti (např. argot), nebo se nepoužívá v oficiální a úřednické mluvě: *„Zajímavé bylo, že vídeňské publikum ostrých výrazů hry vůbec se nechytalo, ač jdou v originálu tak blízko pravdě, že sem v překladě na několika místech za nutné měl, značně je zmírniti. – Víím, že naše obecnstvo, byť samo i v kruzích nejlepších užívalo velmi ostré „toniny“, na divadle nesnáší ani z úst zlodějských slovo, jež se pravdě blíží. - - Zvyku tomu ovšem nelze popříti kus práva.*⁴⁸ Nebeský zde poukazuje na to, že obecnstvo tehdy považovalo použití realistického jazyka na divadle spíše za skandální a nehodící se. I u výše zmiňovaných postav zlodějů by podle něj nebyli diváci příliš ochotni poslouchat „hrubou“ mluvu. Ba co víc, sám Nebeský přiznává, že ve svém překladu tyto výrazy pozměnil (mimořádně tedy změnil dikci autora). Stále ještě má být podle něj mluva postav „idealizovaná“, ne realistická a odpovídající pravdě, ačkoliv jinak Nebeský rozdílné složky inscenace často hodnotí z pozic realismu.

2.4 Dramaturgie

Pavel Nebeský nahlížel na inscenace jako na celek, ve kterém měly všechny složky do sebe zapadat a souznít spolu. Proto u něj nezůstaly bez povšimnutí ty části inscenací, které byly vzhledem k celku z hlediska logiky, příběhu, gradace děje nebo zvláštního jednání postav nesrozumitelné nebo nelogické.

Protože sám psal a upravoval dramata, nedělalo mu problém všimnout si odchylek například v různých verzích téhož dramatu a vyslovovat se o jejich smyslu či „ne-smyslu“. Nebeský například porovnává román *Ničemové* a jeho následné úpravy pro divadelní jeviště, který byl hrán v Aréně v sadech Pecháčkových. Uvažuje, proč se v inscenacích vyskytují či nevyskytují některé scény nebo jsou pojaté jinak: *„Četli jsme nejprve jako lokalisovaný román v příloze „České politiky“, pak viděli jsme ji představovat ve francouzském ovzduší ensemblu*

⁴⁶ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 77, rubrika Divadlo

⁴⁷ Plzeňské listy, rok 1905, číslo 225, rubrika Divadlo

*Budilovým a nyní do třetice v úpravě americké družinou páně Ludvíkovou. (...) Románu bližší je úprava francouzská, ale pro divadlo vhodnější je anglická. Zejména proto, že je tu děj zhuštěn a spousty řeči omezeny na míru snesitelnější. Také rozkaz, aby dítě lásky nevěrné ženě ukradeno bylo, zní z úst uraženého manžela silněji a podobněji pravdě, než švagrovským prostřednictvím. Naproti tomu je škoda dobrého francouzského výjevu ze špitálu. Episoda ta zdržela sice děj a složitou krádeží milostných listů komplikovala exposici, ale byla účinná a variací uvedla do celku. (...) Zajímavé je také, že anglický variant uspoří kašlavému chlapci smrti. V románě ho ubijí tuberkule a týráni žebravých lžirodičů – ve francouzské hře probone ho nůž banditů, mezi nimiž vyrostl – a v americké úpravě se mu nestane nic. Kašle sice, ale chutná mu a na konec se spraví. (...) V Americe musí všechno co možná nejlíp dopadnout. – A u nás taky...-⁴⁹ Nebeský také podotýká, že autor tohoto díla se velmi úzce inspiroval románem *Dva sirotci* autora A. d'Enneryho a že „se sice v osnování děje krok za krokem velmi nesamostatně držel, ale za nímž nedohledně daleko zůstal; opsal celé scény, ale přilévaje jim krve, rozředil je na limonádu.“⁵⁰*

Soustavně prosazoval pravdivost a realističnost zobrazovaného na jevišti – aby nic nepůsobilo uměle a vše mělo své logické vyústění. Na Menhardových *Vlasteneckých povinnostech* si cení: „*Humor autorův a jeho divadelně účinná dikce – vlastnosti osvědčené ve všech deseti Menhardových hrách – udržují obecenstvo v pozornosti i náladě. Výhodou a předností sobotní novinky, jež by měla častěji při vhodných příležitostech hráti než se dosud dělo - - je také to, že ne-li všechny situace, aspoň všechny figury její pravdivý, životný dojem činí.*“⁵¹

I u svých oblíbených dramatiků uměl být nestranný a kritizovat. Ačkoliv prosazoval mnohé uvádění Hauptmannových dramát na divadelní jeviště, u jeho *Elgy* se pozastavuje a říká: „*Jinak je „Elga“ malým hříchem velkého básníka. Dal se přáteli pohnouti k tomu, že pustil na scénu začátečnickou práci, v níž zdramatisoval Grillparzrovu známou povídku „Kloster in Sandomir“ a který prý pak za tři dny pro jeviště upravil. (...) Hledaný název „nocturno“ dán „Elze“ proto, že není dramatem, a ty krátké tři dny práce je na ní znáti. Žárlivost Staršinského pozná obecenstvo v prvním ze šesti obrazů a pak už nevidí než její povídkový vývoj, postup. Ani příchodu zludračených Elginych bratří, ani návštěvy Ogiňského – Elgina*

⁴⁸ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 42, rubrika Divadlo

⁴⁹ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 102, rubrika Divadlo

⁵⁰ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 102, rubrika Divadlo

⁵¹ Plzeňské listy, rok 1905, číslo 147, rubrika Divadlo

*milovníka – není dramaticky využito, a novellistický motiv s usvědčujícím šperkem matčíným v rukou Elgina dítěte činí na divadle dojem přílišné náhody, strojenosti.*⁵²

2.5 Diváci

Při četných návštěvách divadelních představení Nebeský sledoval zájem obecnstva o hry a reakce na ně. Někdy forma jeho postřehů připomíná fejeton. *„Vše povznášelo, nezvykle jasné, utěšené bylo – jen obecnstvo ne. To propadlo včera, domnívajíc se, že propadá před ním Gerhard Hauptmann. Zvláštní věc udála se zejména na konec hry. Usus přilepil obecnstvo na sedadla. Čekalo nějaké rozuzlení nebo něco jiného, čemu za léta zvyklo – a když nepřišlo, nevěřilo, že je konec. (...) Obecnstvo říkalo si: „To je divné! Vždyť to nemá konec! Co je to za kus?“ – A někteří řekli Hauptmannovi, že je hloupý. (...) – Pamatuju se aspoň, že ve Vídni – ovšem asi při 20. repríze – jda z divadla, slyšel jsem za sebou: „Celé je to nejvyšší zajímavé, vzácně originelní – ale ten konec je nejlepší na tom. Takhle to uzavřít, je věru nápad nádherný!“ A měli pravdu, ti co to povídali.*⁵³

Nebeský často poukazoval na vkus obecnstva, které mělo nejraději frašky a komedie a nedokázalo přijmout novou dramaturgii s odlišnými dramatickými postupy. Bylo to poznat na skladbě repertoáru divadel a arén - například o letní sezóně v Budilově Aréně na Obcizně říká: *„V aréně na Obcizně převládá letos starý repertoár. Ředitelstvo při nevalné účasti publika nemůže se exponovati k riskantnímu kupování novinek a proto se obrátilo ku hrám ode dávna osvědčeným. Zprvu dělo se tak náhodou, ale nyní zdá se to systémem. – V červenci nebylo hry, jež by neměla aspoň čtvrtstoletí na zádech a nejedna blížila se padesátce.*⁵⁴ O vkusu obecnstva mluví i při zmínce o konkrétních hrách: *„Pro dnešek zbývá nám jen zmínka o boluplných dramatech jež slují „Mučednice“ a „Král zlodějů“. První je mnohem horší než druhé, ale marno je to říkat.“* Dodává, že u *Mučednice* „slečinky v křeslech volaly: „Ach bože, to je krásný kus, to už dávno nehráli nic tak hezkého!“ (...) „Mučednice“ jsou nejnebezpečnější. – Ty jsou toho hlavní příčinou, že u nás nóbl publikum Hauptmanova díla „škvárem“ jmenuje, kdežto při kusem pana d’Enneryho slastí uměleckého požitku se rozplývá. A to jest ovšem skoro k zoufání.“⁵⁵

⁵² Plzeňské listy, rok 1905, číslo 225, rubrika Divadlo

⁵³ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 42, rubrika Divadlo

⁵⁴ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 86, rubrika Divadlo

⁵⁵ Plzeňské listy, rok 1898, číslo 139, rubrika Divadlo

Na konci článku někdy komentoval intenzitu diváckého ohlasu, především pokud byla odezva velmi vlažná „*Ballety měly pravou vervu. – Víc než obecnstvo. To, ač ho bylo velmi mnoho, ještě se nějak do nálady nevpravilo. Applausů bylo dost, ale mohly být hlučnější.*“⁵⁶ nebo naopak velmi výrazná: „*Zevnější úspěch novinky byl přímo bouřlivý. Po druhém, třetím i posledním aktě byl autor vždy několikrát volán a stále byla patrna pozornost k jeho hře, živý interes pro ni i zdravý dojem její divadelní účinnosti, podporované výbornou dispozicí obecnstva, vlastenecky, „menšinově“ a slavnostně naladěného.*“⁵⁷

⁵⁶ Plzeňské listy, rok 1905, číslo 211, rubrika Divadlo

⁵⁷ Plzeňské listy, rok 1905, číslo 147, rubrika Divadlo

Závěr

Pavel Nebeský byl člověkem inteligentním, učeným a humanitně zaměřeným. Za svůj život se věnoval mnoha divadelním profesím – herectví, režii, překladu, úpravě/adaptaci, autorské tvorbě. Všechny tyto praktické divadelní zkušenosti pak zúročil ve své kritické činnosti. Byl vlastencem, a i když ve své době již nemusel být národním obrozencem, snažil se o zvyšování národní vzdělanosti v oblasti kultury, historie a literatury - ať už cestováním s kočujícími společnostmi a přinášejícím kulturu a divadlo do regionů, tak i svými četnými přednáškami, kritikou v Plzeňských listech, nebo změnou poměrů v městské knihovně v pozici jejího správce. Především v Plzni spoluvytvářel společenské a kulturní prostředí v širším slova smyslu, mnohými byl vnímán jako „kulturní elita“.

Se svým divadelním zaměřením a cítěním se ocitá někde mezi romantismem a realismem, obdivoval Jakuba Seiferta i Eduarda Vojana. Byl švem, který spojoval obě „doby“, ačkoliv se konceptem „pravdivosti“ více přimyká k realismu. Ve svých kritikách pouze nepopisoval viděné, vše se snažil zasadit do širšího kontextu a poučit o něm čtenáře, rozvíjel tak v recipientech kritické myšlení. Je také přínosným pramenem a zdrojem pro dokumentování éry Budilovy divadelní společnosti – ve své době jedné z nejpodstatnějších divadelních společností pro rozvoj mimopražských divadelních aktivit a vývoj a profesionalizaci českého divadla.

Prameny a literatura

Archiv města Plzeň – Osobní fond - složka Pavla Nebeského – čerpám především z jeho deníků.

Plzeňské listy - ročník 1989 a 1905

Fingal, Petr: U Nebeských. Ruch českého západu, 1933, Č.10 -12.

Fleissig, Karel: Sto let knihovny města Plzně. Knihovna města Plzně 1976.

Seidl, Karel: http://skip.nkp.cz/Bulletin/Bull07_308.htm, objeveno 3. února 2017

Špot, Josef: Kapitoly o literární Plzni. Část 3, Ředitelé Knihovny města Plzně – spisovatelé, Knihovna města Plzně, 1991

Černý, František; Ljuba, Klosová a kolektiv autorů: Dějiny českého divadla III – Činohra 1848 - 1918, Academia, Praha, 1977

Srba, Bořivoj; Dufková, Eugenie a kolektiv autorů: Postavy brněnského jeviště 1884 - 1984, Státní divadlo Brno, Brno, 1979 – 1984

Šormová, Eva a kolektiv: Česká činohra 19. a začátku 20. století (osobnosti II. – N-Ž), Institut umění – Divadelní ústav, Academia, Praha, 2015

Šormová, Eva a kolektiv: Česká divadla: encyklopedie divadelních souborů, Divadelní ústav, Praha, 2000

Vydra, Václav: Prosím o slovo, Orbis, Praha, 1954